

ISSN 2411-345X (Print)
ISSN 2415-7198 (Online)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

**МІЖНАРОДНІ
ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ:
НАУКОВІ ПОШУКИ
І ЗНАХІДКИ**

МІЖВІДОМЧИЙ ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ЗАСНОВАНИЙ 1991 р.

Випуск 25

Київ – 2016

УДК 94(477):[327+001.891]

Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — Вип. 25: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С.В. Віднянський. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. — 458 с.

*Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України
НАН України, протокол №6 від 26 травня 2016 р.*

Збірник наукових праць присвячено 25-й річниці незалежності Української держави. Особливу увагу приділено основним етапам еволюції зовнішньої політики України, її місцю й ролі в глобальній системі міжнародних відносин, історії іноземних дипломатичних представництв в Україні, відносинам Української держави з ЄС, а також актуальним питанням історії міжнародних відносин, методології, історіографії і джерелознавства.

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я:

С.В. Віднянський, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Інститут історії України НАН України (*відповідальний редактор*);

О.А. Іваненко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут історії України НАН України (*відповідальний секретар*);

І.І. Вовканич, доктор історичних наук, професор, Ужгородський національний університет;

Мар'ян Гайдош, кандидат історичних наук, професор, Інститут суспільних наук Словацької академії наук (Кошице, Словацька Республіка);

О.М. Горенко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут історії України НАН України;

Л.О. Зашкільняк, доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка;

О.Є. Лисенко, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України;

О.О. Маврін, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України;

А.Ю. Мартинов, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України;

І.Б. Матяш, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України;

Ренато Різалігі, ординарний професор, Флорентійський університет (Італійська Республіка);

О.С. Рубльов, доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України;

В.Є. Снапковський, доктор історичних наук, професор, Білоруський державний університет (Мінськ, Республіка Білорусь).

Р е ц е н з е н т и: **Ласло Сьогі**, доктор історичних наук, професор (Угорщина);

С.С. Троян, доктор історичних наук, професор;

Л.Д. Якубова, доктор історичних наук.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: 04.02.2003 р., серія КВ № 6938.

Відповідно до наказу МОН України від 16.05.2016 № 515 міжвідомчий збірник наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» поновлено в Переліку наукових фахових видань України (з історичних наук).

© Інститут історії України НАН України

© Автори

Адреса редакції: вул. М. Грушевського, 4, офіс 500, Київ, Україна, 01001
тел. +38 044 279 8704, факс +38 044 279 6362, e-mail: vsesvit_vid@ukr.net

UDC 94(477):[327+001.891]

International Relations of Ukraine: scientific searches and findings. — Issue 25: Interagency collected scientific papers / Ed. by S.V. Vidnyanskyj. — K.: Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine, 2016. — 458 p.

Approved for publication by the Academic Senate of the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Protocol No. 6, May 26, 2016.

The collection of scientific papers is dedicated to the 25th anniversary of Ukraine's independence. Special attention is paid to the main stages of the evolution of Ukraine's foreign policy, its place and role in the global international relations system, the history of foreign diplomatic missions in Ukraine, Ukraine's relations with the EU, as well as relevant issues of the history of international relations, methodology, historiography and source studies.

Editorial board:

S.V. Vidnyanskyj, Doctor of History, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (*Executive Editor*);

O.A. Ivanenko, PhD in History, Senior Researcher, Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (*Executive Secretary*);

Marián Gajdoš, PhD in History, Professor, Institute of Social Sciences of the Slovak Academy of Sciences (Košice, the Slovak Republic);

O.M. Gorenko, PhD in History, Senior Researcher, Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine;

O.E. Lysenko, Doctor of History, Professor, Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine;

A.Yu. Martynov, Doctor of History, Professor, Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine;

I.B. Matiash, Doctor of History, Professor, Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine;

A.A. Mavrin, PhD in History, Senior Researcher, M.S. Hrushevskyyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine;

Renato Risaliti, Professor, University of Florence (the Italian Republic);

O.S. Rubliov, Doctor of History, Professor, Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine;

V.E. Snapkovsky, Doctor of History, Professor, Belarusian State University (Minsk, the Republic of Belarus);

I.I. Vovkanych, Doctor of History, Professor, Uzhhorod National University;

L.O. Zashkil'nyak, Doctor of History, Professor, Ivan Franko National University of Lviv.

Reviewers: **László Szögi**, Doctor of History, Professor (Hungary);

S.S. Troyan, Doctor of History, Professor;

L.D. Yakubova, Doctor of History.

Certificate on the state registration for the printed media: 04.02.2003, "KV" No. 6938.

According to the Order No. 515, dated from May 16, 2016, of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the interagency collected scientific papers «International Relations of Ukraine: scientific searches and findings» are updated in the List of scientific professional editions of Ukraine (History).

© Institute of History of Ukraine
of the NAS of Ukraine

© Authors

Address of the editorial office: 4, Mykhailo Hrushevskyyi Street, office 500, Kyiv, 01001, Ukraine
Tel. +38 044 279 87 04, fax +38 044 279 63 62, e-mail: vsesvit_vid@ukr.net

ЗМІСТ

УКРАЇНА В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ (до 25-ї річниці незалежності України)

<i>Степан Віднянський.</i> Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації	9
<i>Наталія Чорна.</i> Україна–Польща: генеза стратегічного партнерства крізь призму президентського чинника	41
<i>Юлія Гергель.</i> Україна та арабські держави Леванту (Сирія, Ліван, Йорданія): передумови та обставини встановлення дипломатичних відносин	59
<i>Ганна Харлан.</i> Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (2005–2015 рр.)	86
<i>Євгеній Сафар'янс.</i> Криза європейської системи безпеки 2014 р. та її вплив на українсько-австрійські відносини	107

МІЖНАРОДНІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ

<i>Наталія Кривець.</i> З історії українсько-німецьких літературних зв'язків у ХІХ — на початку ХХ ст.	122
<i>Владислава Піскіжова.</i> Діалог культур: роль поезії Тараса Шевченка в процесі становлення новоболгарської літератури другої половини ХІХ ст.	144
<i>Оксана Іваненко.</i> Просвітницька діяльність поляків у Київській губернії на початку ХХ ст.	166
<i>Юлія Грищенко.</i> Культурно-освітні процеси в середовищі болгар УСРР (20-ті рр. ХХ ст.)	186
<i>Лілія Білоусова.</i> Одеські товариства в організації еміграції євреїв з півдня Російської імперії до Сирії і Палестини у 1880-х — 1920-х рр.	206

З ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

<i>Вячеслав Циватий.</i> Віденський конгрес 1814–1815 рр.: інституціональний вердикт європейського політико-дипломатичного та суспільно-історичного розвитку	229
<i>Євген Бевзюк.</i> Чеська національна ідея періоду початку революції 1848–1849 рр.	247
<i>Ірина Матяш.</i> Іноземні консули в Києві доби Української Народної Республіки	269
<i>Олександр Павленко.</i> Політика балканських країн щодо визначення статусу Косово (1990–2016 рр.)	295

Ірина Боровець. Еволюція суспільної думки в Республіці Хорватія щодо європейської інтеграції упродовж 2000–2013 рр.....	307
Олександр Златін. Зовнішня політика й національна безпека Румунії у контексті агресії Росії проти України.....	324

МЕТОДОЛОГІЧНІ, ІСТОРІОГРАФІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ

Таміла Герасимчук. Міжнародний порядок ХХІ століття: основні теоретико-концептуальні підходи.....	335
Олег Горенко. Історична наука і трансформація правосвідомості	356
Мирослав Волощук. Про «звабливість» середньовічної Центральної Європи й угорську русистику [рец.] «Köztes-Európa» vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére / Szer. Dániel Bági, Tamás Fedeles, Gergely Kiss, Pécs : Kronosz, 2012, 604 l.....	373
Іван Дзира. Південнослов'янські сюжети в «Історії русів».....	387
Андрій Мартинов. Перша світова війна в сучасній німецькомовній історіографії: теми й концептуальні ідеї досліджень.....	397
Юлія Вялова. Проблеми польсько-українського діалогу в публікаціях Леона Василевського на шпальтах часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński»	424
Марина Михайлюк. Щоденникові записи Віктора Клемперера як джерело для дослідження особливостей антисемітської політики в нацистській Німеччині	438

УДК 94(477)“06/17”

Мирослав Волощук

д-р. іст. наук, проф.

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

76018, Україна, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

E-mail: myrko79@rambler.ru

**ПРО «ЗВАБЛИВІСТЬ» СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ЄВРОПИ Й УГОРСЬКУ РУСИСТИКУ [РЕЦ.] «KÖZTES-
EURÓPA» VONZÁSÁBAN. ÜNNEPI TANULMÁNYOK FONT
MÁRTA TISZTELETÉRE / SZER. DÁNIEL BÁGI, TAMÁS
FEDELES, GERGELY KISS, RÉCS : KRONOSZ, 2012, 604 I.***

Рецензується збірник на пошану відомого угорського русиста, професора кафедри Середньовічної та Нової історії Печського університету в Угорщині Марти Фонт. Автором відзначається полінаціональний авторський склад і тематично, головно, медієвістична спрямованість більшості статей. У збірнику опубліковано тексти, які умовно можна згрупувати за джерелознавчим, просопографічним/біографічним принципом, а також статті, присвячені церковній тематиці, історичній географії, топонімії, мікротопонімії тощо.

Ключові слова: *Марта Фонт, Угорщина, Середні віки, Нова історія, Печ, русистика.*

Myroslav Voloshchuk

Dr. of Sciences (History), Prof.

Vasyl' Stefanyk PreCarpathian

National University

57, Shevchenko Street, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

E-mail: myrko79@rambler.ru

* Статтю вдалося підготувати завдяки всебічній підтримці Вишеградського стипендіального фонду (Visegradfund) упродовж 2012–2013 років.

ON THE «ATTRACTIVENESS» OF MEDIEVAL CENTRAL EUROPE AND RUTHENIAN STUDIES IN HUNGARY [REVIEW] «KÖZTES-EURÓPA» VONZÁSÁBAN. ÜNNEPI TANULMÁNYOK FONT MÁRTA TISZTELETÉRE / SZER. DÁNIEL BÁGI, TAMÁS FEDELES, GERGELY KISS, PÉCS : KRONOSZ, 2012, 604 l.

It is reviewed the collection of articles in a honor of the famous Hungarian specialist in Ruthenian studies, professor of Medieval and Modern History of the University of Pecs in Hungary Márta Font. The author notes the multinational composition of the author collective and thematically, mainly, medievalistic focus of the most articles. Conventionally, all texts, published in the collection, could be grouped into source studies, prosopographic/biographical explorations, as well as articles about the church, historical geography, toponymy, microtoponymy researches.

Keywords: Márta Font, Hungary, Medieval Age, Modern history, Pécs, Ruthenian studies.

Історичні студії русько-угорських відносин IX–XIII ст. упродовж тривалого часу залишалися пріоритетом діяльності відомого вченого, професора Печського університету Марти Фонт (*1952). Понад тридцять років плідної праці увінчалися появою десятків статей та ряду солідних монографій¹. Недивно, що з нагоди ювілею дослідниці колеги підготували збірник на пошану, головною проблематикою якого залишалася історія Центральної Європи доби Середньовіччя². Структурно він складається з кількох частин. У першій, під назвою «Laudatio» («Похвала»), Ендре Шошголмі знайомить читачку аудиторію із творчим шляхом М. Фонт, ключовими біографічними віхами, а також переліком осіб, яким висловлювалася подяка (с. 11–14). Друга частина містить 39 статей, упорядкованих за алфавітним принципом, відповідно до прізвищ авторів. Роботи написані угорською (32 одиниці), німецькою (4), французькою (2) й англійською мовами (1) (с. 17–585). Заключна частина збірника, підготовлена Маргіт Палффі, Гергеєм Кішем та Тімеєю Ботор, пропонує Читачеві перелік головних праць автора за 1974–2011 рр., а також рецензовані М. Фонт видання (с. 587–604).

Авторський колектив збірника строкатий. До змісту потрапили роботи угорських, німецьких, французьких, польських, російських колег. Тематика поданих статей також різноманітна. Хоча упорядники не систематизували надісланих праць за рубриками, чітко можемо виокремити кілька напрямів.

Одним із помітних, хоча й не найчисельнішим залишається джерелознавчий характер цілого ряду статей. Виокремлюємо його пріоритетність з огляду на цінність документу як такого для історичного дослідження. Учені оприлюднили результати не тільки текстологічного аналізу документів, а й запропонували напрацювання з картографії, епіграфіки тощо. Проблематика обрана авторами — найрізноманітніша. Зокрема, Алмоші Тібор навів задокументовані зізнання свідків у справі стягнення церковної десятини округу Тарца від 1332 р. У праці використано акт, в якому окреслено суперечку Егерського єпископа, спішської знаті та сусідньої за проживанням польської громади (с. 17–31). Істориком зазначено, що ця тема не нова, а вже становила інтерес для попередників, серед яких помітне місце займає Станіслав Срока з Ягеллонського університету.

Полемізуючи зі словацьким професором Мартіном Гомзою, власне розуміння та локалізацію поняття «Sclavonia» за «Польсько-угорською хронікою XIII ст.» показав Даніель Багі. Висновки автора зводилися до неможливості винятково словацького застосування цього локоніма, адже схожі за звучанням і написанням терміни часто відомі в історії інших середньовічних слов'янських країн, зокрема, Польщі (с. 45–58). На прикладі вивчення «Історії» відомого грецького автора VII ст. Феофілакта Сімокатти (80-і рр. VI ст. — після 628) Тереза Олайош окреслила запозичення ним цілого ряду ремінісценцій Гомера. Дослідниця чітко виокремила характерні лексичні запозичення, словосполучення, які той уживав при описанні правління імператора Маврикія (582–602) (с. 375–382). Цим авторка підкреслила тяглість літературних традицій старої та нової грецької історичної школи.

Застосування Козьмою Празьким (близько 1045–1125) міфів у своїй «Хроніці» стало предметом студій Андреа Шомодь (с. 421–430). Справедливо нагадавши Читачеві про започаткування середньовічного чеського історіописання саме празьким каноніком, учений, утім, наголосив на його неодноразових запозиченнях із творів античних авторів, надмірній героїзації та свідомому викривленні окремих фактів. Очевидно, як зауважив історик, хроніст користувався працями Боеція (480–524), якимось зі списків «Хроніки» Фредегара († біля 660) тощо. Це добре видно за таблицею, наведеною автором статті (с. 424).

Маємо справу і з вивченням історичної географії центральноєвропейських країн, зокрема, Угорщини за відомими середньовічними картами. Спробу систематизувати знання у цій царині здійснив Енікьо Чуковіц. Наведений істориком додаток у формі таблиці зі згадками про 25 окремих карт відтворює частоту вживання впродовж XI–XIII ст. поняття *Hungaria*, *Minor Hungaria*, *Ungaria*, *Pannonia*. Серед переліку її сусідів найчастіше зустрічаємо Далмацію (*Dalmatia*), Болгарію (*Balgarii*/

Bolgaria/Bulgaria/terra Bulgarorum), рідше Чехію, (Boemia/Moravia), Русь (Russia), Польщу (Polonia), Австрію (Austria), Куманію (Comania) (с. 127–135).

Маргіт Палффі продовжила джерелознавчу тематику на сторінках статті «„... scilicet ut non nobis sed aliis semper vivamus”». Презентація Діалога Фаркаша Ковачочі» (с. 383–397). Йдеться про твір вихідця із комітату Пожега, автора XVI ст. Повна назва його праці «De administratione Transylvaniae dialogus» (1584). Вона дає широке уявлення про характер управління воєводством Трансільванія за Сигізмунда Баторі. Автор фокусує свою увагу на можливості як одноосібного так і колегіального управління цими землями. В роботі Ф. Ковачочі, за висновками М. Палффі, чітко простежується вплив письменників доби Гуманізму й Відродження, наприклад, Томаса Мора, Ніколо Маккіавелі тощо. Звичайними були й античні екстраполяції на сучасні автори події та особи (с. 390, 394). На загал, учений відзначає вагому роль пізньосередньовічного письменника в історії Трансільванії другої половини XVI ст., підкреслює його участь у канцелярській і дипломатичній діяльності тощо (с. 384–388).

Збірник на пошану М. Фонт містить кілька статей, присвячених аналізу творчості середньовічних поетів і письменників — мешканців країн Центральної Європи. Серед таких — робота Ласло Янковіча «Поет, король та зірка», в якій відображено деякі фзи творчості угорського й хорватського автора XV ст. Яна Панноніуса (1434–1472). Завданням автора було, зокрема, вловити тонкі грані алегорії середньовічного поета (с. 233–244). «Панегірик з нагоди народження шляхетного великого князя й царевича Петра Петровича» від 1716 р. став предметом дослідження Ендре Шошголі. Печський історик поставив за мету проаналізувати працю відомого українського письменника й викладача Києво-Могилянської Академії Феофана Прокоповича (1681–1736), написаної з нагоди появи на світ молодшого сина російського царя Петра I (1682–1725) (с. 409–420).

Особливе місце в джерелознавчій групі робіт посідає англomовна публікація Золтана Вараді про характеристику ренесансних підтипів інскрипцій на столичних погребальних каменях в Угорщині XV–XVI ст. (с. 497–516). Появу такого типу епіграфічних пам'яток автор пов'язує з італійськими впливами при дворі короля Матяша Гуньяді (1458–1490) та його дружини, арагонської принцеси Беатріче (1457–1508). На прикладі дев'яти окремих фрагментів із цілого ряду угорських міст історик виокремив закономірності й особливості форм надписів. Стаття містить також відповідний додаток (с. 513–516).

Іншим прикметним напрямом, умовно виділеним нами у збірнику, залишається історична біографістика, просопографія, діяльність відомих

родин доби Середньовіччя. Статей такого кшталту більше десяти. Один із найпопулярніших наразі напрямів досліджень дозволяє оцінити історичний процес крізь призму вивчення не ролі держави, а особи чи групи осіб. Антропоцентричний підхід допомагає краще усвідомити, ким залишається Людина в системі історичних координат, яка її мікро й макророль на тлі геополітичних процесів будь-якого історичного періоду, в тому числі Середньовіччя. В угорській історіографії історична антропологія наразі розвивається успішно, що засвідчено хоча б задекларованою роботою Центральноєвропейського університету в Будапешті.

Пікантні подробиці подружнього життя, побуту, подорожей короля Людовіка II (1516–1526) і його дружини, австрійської принцеси з династії Габсбургів Марії (1505–1558) дослідив Норберт Тот у статті «Королівська пара в Чехії 1522–1523» (с. 83–95). Складений автором *itinerarium* дозволяє деталізувати шляхи та напрями пересування Ягеллонів, з'ясувати тонкощі придворного життя, ознайомитися із представниками курії, зокрема, найвпливовішими родинами, вияснити риси характеру правлячого угорського володаря, особливо на тлі усезростаючої османської загрози.

Пікантність теми підтримав Петер Ковач на сторінках публікації про сторінки інтимного життя короля Сигізмунда Люксембурзького (1387–1437) в Італії (с. 137–150). Автор підкреслив нестримність сексуальних бажань угорського володаря, який будучи одруженим, часто користувався послугами повій. Перебуваючи за межами країни він весь час запрошував до свого двору жінок і дівчат. У публікації наведено чимало прикладів відвідування ним *domus lupanaris*, зокрема під час візиту до Берну 1414 р. (с. 141).

Одіозний угорський володар зацікавив Марту Кондор, котра підготувала матеріал на тему «Збори знаті й обіцянки виборів: перше коронування Сигізмунда Люксембурзького» (с. 277–295). Стаття складається з кількох частин. У першій під назвою «Угорський королівський титул» автор проілюструвала складний шлях легітимізації нового володаря на вакантному після династії Анжу престолі. Показані хитросплетіння шлюбних відносин з польськими й німецькими династичними родинами. У другій «Король та барони» М. Кондор відобразила етапи протиборства бранденбурзького курфюрста з місцевою знаттю. Становить інтерес і його титулування напередодні інтронізації: «*regniq̄ue Hungarie capitaneus et antecessor*», «*illustrissime princeps et domine Marie regine Hungarie consors*» та ін. (с. 281–282). У наступних частинах статті «Римський королівський титул» та «Король і вибори» відображено перемовини Сигізмунда зі знаттю, обіцянки зберегти за вельможами права на власні податки й інші преференції (с. 286–295).

Австро-угорські відносини доби посягання імператора Максиміліана II (1527–1576) на Священну корону стали предметом вивчення російського

вченого, учениці відомого радянського гунгаролога Володимира Шушаріна — Татьяни Гусарової (с. 183–198). За результатами складних кількадесятилітніх перемовин, матримоніальних зв'язків упродовж кінця XV — першої половини XVI ст. Габсбургам вдалося добитися права на угорський престол. Коронування Максиміліана II у 1562 р. римським, чеським й одночасно угорським королем стало лише квінтесенцією попередніх угод. Імператор користувався титулом із цікавим формулюванням «[...] Maximilianus Romanorum et Bohemie regem, filium nostrorum primogenitum clarissimum [...] in legitimum post nos Hungarie regem [...]» (с. 196).

Серед досліджених авторами збірника історичних постатей — не лише угорці. Едуард Мюле вкотре звернувся до добре відомого польській історіографії XIX — початку XXI ст. палатина першої половини XII ст. Петра Влостовича (біля 1080–1153) (с. 357–374). Вкотре після детальної реконструкції походження цього вельможі істориками попередніх поколінь (с. 358–359) автор вирішив переглянути ряд концептуальних моментів. Свої погляди він виклав у чотирьох частинах статті, де відобразив родину палатина Петра, його посади й обов'язки, владні повноваження та церковну діяльність. На загал Е. Мюле відстоював думку про походження Влостовичів із сілезьких племен до-П'ястської доби. Він належав до місцевої родової знаті. Цим пояснюється належність великих земельних та людських ресурсів (с. 374).

«Справу спадщини Христово Гурмана» дослідив Іштван Петровіч. Матеріал присвячений відомому міщанинові, мешканцеві Відня й Буди, в яких він володів різноманітною нерухомістю. Після смерті 1425 р. в столиці Угорщини своє майно він заповів дітям — доньці Маргариті з її чоловіком і синові Антонієві, які мешкали в Печі (с. 399–407).

За результатами вивчення словацьких архівів у Бардейові, Прешові й Кошицах польському професорові Станіславу Сроці вдалося реконструювати біографію члена курії короля Людовіка II Станіслава Костки (†1525) (с. 431–438). Історик вважає його предком покровителя Львова Св. Станіслава Костки (1550–1568), відомого з польської історії XVI ст. Документи, збережені в Бардейовському архіві, як вважає історик, дозволяють ідентифікувати вельможу від 1516 р. Він обіймав посаду королівського стольника, а від 1518 р. увійшов до складу канцелярії. У подальшому займав посади, пов'язані зі збором податків. Вченим було встановлено, що С. Костку було вбито 6 червня 1525 р. за не до кінця зрозумілих обставин (с. 432–435). *Per defectis semenis* він не залишив спадкоємців, хоча, зі слів самого Людовіка II, зробив чимало користі для примноження скарбниці (с. 436).

Ідентифікацією трансільванського вождя Кеана, згаданого у 30-й, 66-й та 67-й главах «Композиції угорських хронік XIV ст.», зайнявся

Габор Торочкаї (с. 463–481). Для досягнення мети історик зіставив протограф XI ст. із анонімними «Діяннями угорців» початку XIII ст. Активно використовувалася й історіографія проблеми, особливо праці Дьєрдя Дьєрффі, Петера Вачі, Дьюли Кріштова, Іштвана Фодора, Ласло Веспремі, Ласло Маккаї та ін. На загал, у висновках йшлося про ймовірність ототожнення Кеана із болгарським царем, зокрема Симеоном (864–927) (с. 481). Утім учений не відкидає доцільності подальших студій на цю тему.

Іншим польським ученим, професором Єжи Вирозумським було досліджено культурну спадщину Св. королеви Ядвіги (1374–1399) (с. 567–575). Окресливши кількома абзацами генеалогічне походження дружини Володислава Ягайла (1386–1434), автор перелічив коло найбільш наближених до королеви осіб, які справляли на неї помітний вплив. Серед таких, зокрема, був краківський єпископ Петер Виш із Радоліна (1392–1412). З-поміж найбільших заслуг Ядвіги історик відзначає сприяння розвитку Університету в Кракові, передусім, відкриття теологічного факультету (с. 572).

Вагоме значення для вивчення родини Другетів посідає стаття будапештського вченого Аттіли Жолдоша «Другети й “сім комітатів”». Предметом наукового інтересу історика стали майнові статки італійського вельможного сімейства у межах наділених королем Карлом Робертом володінь на кордоні з польськими й галицькими землями. Йдеться насамперед про статки Філіпа і Вільєрма Другетів «in congregatione nostra comitatibus Wywar, Gumer, Borsed, Zemlen, Hung, Bereg et Vgocha celebrate», зібрані нобілями у 20–30-х рр. XIV ст. після придушення опору угорської знаті (с. 577–585, 579). Саме «сім наших комітатів» неодноразово фігурували в джерелах серед належних Другетам територій. Дослідником наведена хронологія привласнення цих земель, показані основні віхи розвитку. Неодноразово перелічувалися великі й дрібні населені пункти у межах комітатів.

Поважне місце у збірнику займають дев'ять статей, присвячених церковній історії. У даному випадку маємо справу із біографіями різних чинів духовенства, чернечими орденами, папством та ставленням понтифіків до Угорського королівства тощо.

Відкриває умовну рубрику матеріал Арваї Тюнде про життєпис веспремського єпископа Яноша Гараї (1292–1357), часто помилково ідентифікованого в літературі зі спішським препозитом (с. 33–43). Автор, підкреслюючи особливе значення роду Гараї в угорській історії XIV–XV ст., зосередив свою увагу на цій суперечливій постаті. Історик окреслив його роботу при канцелярії Людовіка I (1342–1382), дипломатичні здібності під час неодноразових посольств до авіньонських пап у 40-х рр. XIV ст., пастирство тощо.

Предметом вивчення Габора Барабаша стала папська юрисдикція в угорських землях на прикладі делегації Григорія IX (1227–1241) 1230 р. Помітне місце у посольстві до короля Андрія II (1205–1235) посідали домініканський чернець Енох та лектор із Естергома Когноценс (с. 59–70). Автором окреслено передумови формування такої форми папського впливу на справи угорської Церкви та справедливо встановлено, що IV-м Латеранським собором 1215 р. було затверджено повноваження понтифіка у суверенних королівствах положенням «De officio et potestate iudicis delegate». Місія Григорія IX відбувалася на тлі складних стосунків Арпадів із духовенством. У кінцевому результаті 1233 р. королівство опинилося перед загрозою церковного відлучення (с. 68–69).

До певної міри робота Г. Барабаша тематично перегукується із статтею Гергея Кіша, присвяченою змінам у теоріях юрисдикції окремих угорських прелатів другої половини XII — першої половини XIII ст. (с. 259–267). Історик окреслив хронологічні межі дослідження понтифікатом естергомських архієпископів Лукача, Йоба, Яноша й Роберта упродовж 1158–1239 рр. За цей час архієреї повністю монополізували право коронування угорських володарів, збору королівської десятини, головної церковної юрисдикції тощо. Автор спробував показати місце королівських церковних маєтків у структурі угорської церковної ієрархії та ін. (с. 269).

Як продовження появи на світ монографії³, печська дослідниця, учениця М. Фонт Тімеа Ботор узагальнила й оприлюднила для ширшого ознайомлення «Дані до історії виникнення Автономної Російської Церкви (XIII — середина XV ст.)» (с. 71–82), розширивши в збірнику перелік публікацій з історії Росії. Для угорського Читача стаття може становити інтерес з огляду на хронологічно вірний виклад церковних подій постмонгольського періоду в руських землях. Становить певний інтерес і використана російська історіографія з теми, недостатньо відома пересічному обивателю. Історик чітко показала етапи формування церковного життя в північно-руських землях та у володіннях Романовичів. Посилення православних традицій Московського князівства, на думку вченого, відбувалося, за проникнення латинських впливів у Галицькій землі, особливо з утворенням єпископства 1357 р. (с. 77). Остаточо закріпили автономістські позиції руської православної Церкви, як справедливо підкреслила Т. Ботор, захоплення турками-османами Константинополя, заповзиченням государями Москви царських символів влади й утворення теорії Москви Третього Риму.

Спробу систематизувати уявлення про вплив християнства на ідею королівської влади й національну ідентичність пізньосередньовічної Угорщини на сторінках об'ємної статті здійснила Марія Кевінс (с. 97–126).

Проявивши добру обізнаність з угорською історіографією, автор проілюструвала головні етапи розвитку державності королівства часів Арпадів, показала еволюцію титулу володарів, вплив Золотих булл XIII ст. (с. 104–105). Помітне місце в роботі займає аналіз церковних прерогатив Угорщини, починаючи від королів Володислава I Святого (1077–1095) й Коломана (1096–1116). Історик окреслила процес формування концепції «Священної корони» та її практичного втілення в життя. Особливу увагу приділено й участі угорців у анти-турецьких хрестових походах кінця XIV–XV ст.

Томаш Феделеш ознайомив Читача з особливостями поклоніння мощам угорського короля Володислава I Святого в місті Орадеа у пізньому Середньовіччі (с. 163–182). Історик проілюстрував становлення в країні культу святого, окреслив формування традицій паломництва. Саме до Орадеа прибували на прощу не тільки пересічні мешканці королівства, а й володарі. Зокрема, напередодні походу проти литовців 1352 р. тут побував Людовік I (с. 171). Місце поклоніння Св. Володиславові Сигізмунда Люксембурзького й Уласло I (1440–1444) вважалося за одне із найшановніших. Королі всіляко його облагороджували та обдаровували. Невипадково наприкінці XX ст. ця місцевість істориками почала називатись угорською Компостелою (с. 182).

«“Субстанція” Церкви (XII–XV ст.)» зацікавила Домініка Йогна-Прата (с. 215–232). Оригінальність постановки питання автор обґрунтував необхідністю встановити суть сприйняття середньовічною інтелігенцією базового питання «Чи є Церква «правдивою», реальною, зримою». Історик намагався окреслити проблему розуміння, усвідомлення мешканцями Західної Європи Пресвятої Євхаристії, проблеми Божественної інкарнації тощо. У своїх студіях дослідник звертався до тлумачень середньовічними інтелектуалами праць Аристотеля, творчості філософів-номіналістів, реалістів й універсалістів, праць Вільяма Оккама та ін. (с. 221–227).

Деталізацією виникнення Загребського єпископства займався Томаш Кьорменді (с. 329–341). За словами вченого, це питання залишалося наріжним каменем угорсько-хорватських дискусій від XIX ст. В основі суперечки — акт-фальсифікат часів Володислава I, насправді датований 1134 р. У документі згадано цілий ряд осіб, як от бачського архієпископа Феліціана, веспремського єпископа Козьму, палатина Дьюлу, шомодьського комеса Граба й ін. (с. 329). Просопографічні студії, здійснені автором, привели його до висновку про ймовірність заснування Загребського єпископства між 1083–1091 рр. (с. 340).

Причини збору коллекти (Collecta) на користь двору короля систематизовані на сторінках статті Богларки Вайс (с. 547–557). Автор відоб-

разила процеси грошових надходжень від часів правління Андрія II до Карла I Роберта (1308–1342). Поважне місце у зборі коллекти посідали, як вважає Б. Вайс, видання булл 1222 і 1231 рр. На кількох прикладах історик показала, як це відбувалося у Кошицях, Сотмарі та ін. (с. 554–555). Ситуація видозмінилася після грошової реформи 1323 р., проведеної династією Анжу.

Історія населених пунктів, топонімія та мікротопонія, історична географія залишається третьою помітною тематичною рубрикою збірника на пошану М. Фонт, яка має значний науковий доробок з цієї проблематики. Для середньовічної історії розвиток цього напрямку історичних студій дозволяє суттєво розширити коло доступних джерел, часто, за браком писемних. Угорській історичній традиції притаманні фундаментальні розробки в цій царині. Серед найвагоміших — кількатомне дослідження «Історичної географії Угорщини доби Арпадів» Дьєрдя Дьєрффі⁴.

Відкриває цей умовний тематичний блок стаття Ласло Кости «Міська структура Печа XI — середини XIV ст.» (с. 297–328). Шляхом вивчення результатів археологічних досліджень ще від XIX ст. автор окреслив римську забудову міста, локалізував церковні осередки ранньохристиянської та ранньосередньовічної доби. Стратиграфію заселення центру Л. Коста диференціював за сучасними планами, головню — осередком печського єпископства, на південний захід від фортечних мурів, поблизу монастирів Св. Бенедикта та Св. Домініка, у східній та центральній частині міста тощо. Дослідником чітко окреслено місцезнаходження бенедиктинського монастиря, відомого тут від XI ст. (с. 314). За словами історика, у південно-західній частині осередку не вдалося віднайти жодної землянки доби Арпадів, хоча в період татарського нашестя Печ фактично перетворився на село (с. 307, 309). Утім, місто активно заселювалося госпітами різних земель.

Заселення Спіша і Турополя іноземними громадами й формування тут упродовж XIII–XIV ст. загонів списоносців стали предметом зацікавлення Габора Себереньї (с. 439–449). Фактично маємо справу із історіографічним аналізом проблеми, починаючи від праці Тіводара Ботки за 1844 р. Серед інших, часто цитованих авторів — Йозеф Градський, Емілій Ласовський, Дьєрдь Боніш, Аттіла Жолдош та ін. Історик спробував провести паралелі у статусі госпітів Спіша і Турополя із іноземними мешканцями Загребського комітату та простежити їхню долю до початку XV ст. (с. 447–448). Цікавим, зокрема, було зіставлення обов'язків *iudex/comes nobilium* на Спіші й загребського *comes terrestris*. Натомість викликає подив невикористання напрацювань словацького професора із Братислави Мартіна Гомзи, який чимало написав з цієї теми⁵.

Єдиною українознавчою роботою збірника можна вважати статтю Беати Варги із Сегеда «Галичина — «український Пемонт»» (с. 483–495).

Безумовно, для пересічного угорського Читача, який не в змозі знайти в Угорській Національній бібліотеці імені Сеченї окреме українознавче відділення з історії за банальної відсутності такого, матеріал може виглядати цілком цікавим і новим. До честі колеги Б. Варги — М. Фонт, кліше про історичну тотожність понять «Русь», «Росія», «Україна» поступово долаються. Додає надії на поглиблене вивчення української історії в Угорщині й цілий ряд інших праць угорських колег, зокрема, з XVII–XVIII ст., в переліку яких відома й монографія сегодньої дослідниці⁶.

Сама ж стаття є коротким нарисом історії Галицької землі від X ст. до другої половини XIX ст. Незважаючи на окремі неточності (як от перша згадка про Галич 981 р. (с. 483)), Читач у цілому може отримати достатньо чітке уявлення, чому саме Галичина перетворилася на консолідуючий фактор української історії. Цьому, за словами вченого, сприяв розвиток у складі Австрійської імперії, виняткова роль Греко-Католицької Церкви, формування цілої плеяди інтелігенції.

Топографічні студії збірника підсумувала стаття Ференца Вейга «“Communitas quinque castellorum Balatiensium”. Групи прикордонних фортець Балатона чи анатомія фортечного округу» (с. 531–546). Йдеться про ряд фортець, локалізованих в околицях озера Балатон, які були форпостами проти турецької загрози в XVII ст. Серед таких — замки так званого Дьєрського оборонного округу — Кестхей, Сіглігет, Чобанц, Тихань, Важонь та інші. Вони фінансувалися з віденської скарбниці Габсбургів. Додатком до праці історика є кілька таблиць із наведеною чисельністю німецької й угорської піхоти, кінноти, артилерії тощо (с. 544–545). Надана Читачеві карта дозволяє зрозуміти місце розташування об'єктів (с. 546).

Окрему групу публікацій збірника на пошану М. Фонт становлять статті, які умовно можна об'єднати під назвою *Miscellanea*. Таких робіт налічується шість. Йдеться про матеріал Клауса Герберса «Погляд у майбутнє у Середньовіччя» (с. 199–214), Норберта Керскена «Нешчасливі шлюби у Східній Європі» (с. 245–258), Юдіт Майорошши «Ванна тіла і душі. Про середньовічні пожонські лазні» (с. 343–356), Дьюли Свака «Щодо витоків сучасної російської історіографії» (с. 451–461), Ласло Веспремі «Історіографія аугсбурзької битви (955): питання історичної критики» (с. 517–530) та Каталін Вітманн «Придворна церемонія на трьох королівських весіллях у Центральній Європі наприкінці XV ст.» (с. 559–566).

У цілому, відзначаємо значимість і своєчасність появи збірника на пошану професора Марти Фонт. Таке всебічне, багатоаспектне вивчення середньовічних старожитностей Центральної Європи залишає стале пере-

конання у дійсній її звабливості для дослідників. Водночас хотілося би зауважити, що зміст видання суттєво виграв би завдяки публікації статей українських колег ювілярки, зокрема, професорів Леонтія Войтовича зі Львова, Олександра Головка з Києва й Віталія Нагірного з Кракова, польських істориків Даріуша Домбровського з Торуня й Адріана Юсуповича з Варшави, російських учених Олександра Майорова із Санкт-Петербурга й Михайла Юрасова з Москви.

На завершення бажаємо М. Фонт чергових наукових і особистісних звершень, нових наукових розробок, сумлінних і талановитих учнів, які б продовжували вивчати не тільки русистику, а й україністику на якісно новому рівні. Для угорської медієвістики й історичної науки, на загал, є гостра потреба не лише в серйозному перегляді історії Русі й України, а й докорінно глибшому її дослідженні. Тисячолітня традиція сусідства, як не парадоксально, досі залишила надто багато нерозв'язаних завдань, «темних» плям у спільному минулому. Така робота в українсько-угорських відносинах новітньої доби є вкрай необхідною.

¹ *Font M.* Magyarok a Kijevi Évkönyvben. — Szeged, 1996. — 350 l.; Eadem. Oroszország, Ukrajna, Rusz. — Budapest; Pecs, 1998. — 218 l.; Eadem. Koloman the Learned, king of Hungary. — Szeged, 2001. — 110 p.; Eadem. A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet Európa a 10–12. században. — Budapest, 2005. — 341 l.; Eadem. Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. — Szeged, 2005 — 330 l.; *Font M., Sashalmi E.* Állam, hatalom, ideológia. Tanulmányok az orosz történelem sajátosságairól. — Pécs, 2007. — 256 l. Див. також нашу критику та огляд окремих видань: *Волощук М.* [рец.] *Font Márta.* Koloman the Learned, king of Hungary. — Szeged, 2001. — 110 l. (Фонт Марта. Коломан Книжник, король Угорщини. — Сегед, 2001. — 110 с.) // Український історичний збірник. — К., 2008. — Вип. 11. — С. 490–491; *Його ж* [рец.] *Font Márta.* Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. — 2005. — 330 l. (Фонт Марта. Королі династії Арпадів та князі Рюриковичі. — Сегед, 2005. — 330 с.) // *Ukraina Lithuanica.* — К., 2009. — Т. 1. — С. 220–223; *Його ж* [рец.] *Font Márta.* Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek, Szeged, 2005, 330 l. (Фонт Марта. Королі династії Арпадів та князі Рюриковичі) // *Rossica antiqua.* — СПб., 2011. — Вип. 2. — С. 140–143 та ін.

² «Köztes-Európa» vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére / szer D. Bági, T. Fedeles, G. Kiss. — Pécs, 2012. — 604 l.

³ Див.: *Волощук М.* [рец.] *Timea Bótor,* A tatár függéstől az önálló uralkodóig. A Moszkvai Fejedelemség története a nagyfejedelmi végrendeletek (1336–1462) tükrében, Pécs, 2011, 384 p. [Тимеа Ботор, От татарской зависимости до самостоятельного государя. История Московского княжества в зеркале духовных грамот великих князей (1336–1462), Печ 2011, 384 с.] // *Colloquia Russica / pod red. V. Nagirnyj.* — Kraków : Uniwersytet Jagiełłoński, 2013. — Series I. — V. 3 : Rus' during the epoch of Mongol invasions (1223–1480). Publication after 3rd International Conference, Warsaw, 15–17th November 2012. — S. 274–275.

⁴ *Györffy Gy.* Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. — Budapest, 1966. — K. 1 : (A–Cs). — 910 l.; *Ibidem.* Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. — Budapest,

1987. — K. 2 : (D–Gy). — 646 l.; *Ibidem*. Az Árpadkori Magyarország történeti földrajza. — Budapest, 1987. — K. 3 : (H–K). — 568 l.; *Ibidem*. Az Árpadkori Magyarország történeti földrajza. — Budapest, 1998. — K. 4 : (L–P). — 720 l.

⁵ Див. наприклад: *Homza M.* Ku genéze spišských kopijníkov // *Historický zborník*. — 2006. — Č. 1–2. — S. 13–35.

⁶ *Varga B.* Orosz-ukrán konfliktus a perejaszlavi egyezménytől az andruszovói békéig (1654–1667). — Szeged, 2004. — 159 l.; *Font M., Varga B.* Ukrajna története. — Szeged, 2006. — 247 l.; *Varga B.* Önállóság, autonómia vagy alávetettség? Ukrajna 1648–1709 között. — Szeged, 2008. — 270 l.

REFERENCES

1. Bági, D., Fedeles, T., & Kiss, G. (2012) *Köztes-Európa vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére [Intermediate attraction of Europe. Festsal studies in a honor of Martha Font]*. Pécs [in Hungarian].
2. Font, M. (2005). *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek [The Kings of Arpad dynasty and the Princes Rurikoviches]*. Szeged [in Hungarian].
3. Font, M. (2005). *A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet Európa a 10–12. Században [The Christian powers of attraction. The Central and East Europe during 10–12 Centuries]*. Budapest [in Hungarian].
4. Font, M. (2001). *Koloman the Learned, king of Hungary*. Szeged [in English].
5. Font, M. (1996). *Magyarok a Kijevi Évkönyvben [The Hungarians in the Kievan litopys]*. Szeged [in Hungarian].
6. Font, M. (1998). *Oroszország, Ukrajna, Rusz [Russia, Ukraine, Rus']*. Budapest, Pecs [in Hungarian].
7. Font, M., & Sashalmi, E. (2007). *Állam, hatalom, ideológia. Tanulmányok az orosz történelem sajátosságairól [The state, power, ideology. The studies of Russian history peculiarities]*. Pécs [in Hungarian].
8. Font, M., & Varga, B. (2006). *Ukrajna története [The history of Ukraine]*. Szeged [in Hungarian].
9. Györffy, Gy. (1996). *Az Árpadkori Magyarország történeti földrajza [The Historical Geography of Arpad dynasty period]*. Budapest, K. 1 : (A–Cs) [in Hungarian].
10. Györffy, Gy. (1987). *Az Árpadkori Magyarország történeti földrajza [The Historical Geography of Arpad dynasty period]*. Budapest, K. 2 : (D–Gy) [in Hungarian].
11. Györffy, Gy. (1987). *Az Árpadkori Magyarország történeti földrajza [The Historical Geography of Arpad dynasty period]*. Budapest, K. 3 : (H–K) [in Hungarian].
12. Györffy, Gy. (1998). *Az Árpadkori Magyarország történeti földrajza [The Historical Geography of Arpad dynasty period]*. Budapest, 1998, K. 4 : (L–P) [in Hungarian].
13. Homza, M. (2006). Ku genéze spišských kopijníkov [To the genesis of Lancers from Zips]. *Historický zborník*, 1-2, 13–35 [in Slovakian].
14. Varga, B. (2008). *Önállóság, autonómia vagy alávetettség? Ukrajna 1648–1709 között [Independence, autonomy or subordination. Ukraine between 1648–1709]*. Szeged [in Hungarian].
15. Varga, B. (2004). *Orosz-ukrán konfliktus a perejaszlavi egyezménytől az andruszovói békéig (1654–1667) [Russian-Ukrainian conflict since Pereiaslav convention till the peace in Andrusiv (1654–1667)]*. Szeged [in Hungarian].
16. Voloshchuk, M. (2013) rec. Bótor, T. A tatár függéstől az önálló uralkodóig. A Moszkvai Fejedelemség története a nagyfejedelmi végrendeletek (1336–1462) tükrében. Pécs,

2011. *Colloquia Russica*. Kraków : Uniwersytet Jagielloński, (3: Rus' during the epoch of Mongol invasions (1223–1480). Publication after 3rd International Conference, Warsaw, 15–17th November 2012), 274–275 [in Hungarian].

17. Voloshchuk, M. (2011) rec. Font Márta. Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek [The Kings of Arpad dynasty and the Princes Rurikoviches]. Szeged, 2005. *Rossica antiqua* 2, 140–143 [in Hungarian].

18. Voloshchuk, M. (2009) rec. Font Márta. Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek [The Kings of Arpad dynasty and the Princes Rurikoviches]. Szeged, 2005. *Ukraina Lithuanica* 1, 220–223 [in Hungarian].

19. Voloshchuk, M. (2008) rec. Font Márta. Koloman the Learned, king of Hungary. Szeged, 2001. *Ukrayins'kyi istorychnyy zbirnyk* 11, 490–491 [in Ukrainian].